

vocatum est firmamentum caelum, tum dicitur, « Et vidit » Deus quia bonum est. » Quod si non fastidii evitandi gratia ita variatum est, illud certe intelligere cogimur quod dictum est, « Et fecit Deus omnia simul¹. » Quare enim primo ibi vidit quia bonum est, et postea nomen imposuit, hic autem primo nomen imposuit, et postea vidit quia bonum est: nisi quia illa differentia significat morarum intervalla non esse in operatione Dei, quamvis in ipsis inveniantur operibus? Secundum autem morarum intervallum prius aliquid et postea efficitur, sine quibus narratio factorum esse non potest, quamvis sine his Deus ista efficere potuerit. « Et facta est vespera, et » factum est mane dies secundus. » Jam hinc superius tractatum est, et easdem rationes hic quoque valere arbitror.

Tractantur versiculi 9 et 10 Geneseos. — Formari quid.

XXXII. « Et dixit Deus: Congregentur aquae, quae » sub caelo sunt in congregationem unam, et appareat » arida, et sic factum est. » Hinc probabilius credi potest aquam dictam esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam mundi materiam. Nam si universum aqua oppletum erat, unde vel quo potuit congregari? Si enim quandam confusionem materiam aequae nomine appellaverat, haec congregatio accipienda est ipsa formatio, ut talis esset aquae species, qualem nunc esse cernimus. Et ipsum,

¹ Eccl. xviii, 1.

« Appareat arida, » quod positum est, terrae formatio intelligi potest, ut hanc haberet speciem terra, quam cernimus. Invisibilis enim et incomposita dicta erat, cum adhuc materiae species deesset. Dixit ergo Deus: « Congregetur aqua » quae sub caelo est; » id est, in formam redigatur materies corporalis, ut aqua ista sit, quam sentimus. « In congrega- » tionem unam. » Vis ipsa formae commendatur nomine unitatis. Hoc est enim vere formari, in unum aliquid redigi; quoniam summe unum est omnis formae principium. « Et » appareat arida; » id est, speciem visibilem accipiat, atque a confusione distinctam. Et bene aqua congregatur, ut appareat arida, id est, cohibetur quod fluitat mare, ut quod obscurum est illustretur. « Et sic factum est: » etiam hoc fortasse in rationibus intellectualis naturae prius factum est, ut postea quod dicitur: « Et congregata est aqua » in congregationem unam, et apparuit arida, » non superfluo additum videatur, cum jam dictum esset: « Et sic » factum est; » sed ut post rationalem et incorpoream operationem intelligeremus etiam corporalem secutam.

XXXIII. « Et vocavit Deus aridam terram, et congre- » gationem aquae mare vocavit¹. » Adhuc nobiscum facit illa causa vocabulorum: non enim omnis aqua, mare; aut omne aridum, terra. Ergo quae aqua esset, et quae arida, vocabulis segregandum fuit. Ipsam autem distinctionem atque formationem fuisse vocationem Dei, non absurde adhuc intelligi potest. « Et vidit Deus quia bonum est. » Et hic ipse ordo servatus est: quare huic etiam illa, quae jam tractata sunt, conferantur.

¹ Gen. 1, 10.

CAPUT XI.

Tractantur versiculi 11, 12 et 15 Geneseos.

XXXIV. « Er dixit Deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suam et similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen sit in se secundum suam similitudinem. Postquam facta sunt terra et mare, et vocata et approbata, quod sæpe diximus non morarum intervallis accipiendum esse, ne ineffabilem operantis Dei facultatem tarditas aliqua consequatur, non statim, sicut duobus diebus precedentibus, subjicitur, « Facta est vespera, et factum est mane dies tertius: » sed adjungitur alia operatio, « Ut germinet terra herbam pabuli ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen sit in se secundum suam similitudinem. » Quod de luce illa, et firmamento, et aquis, et arida dictum non est; non enim habet lux successioneis propaginem, aut cælum de alio cælo nascitur, aut terra aut mare alia maria et alias terras gignunt, quæ succedant. Hic ergo dicendum fuit, « Ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et cujus semen sit in se secundum suam similitudinem, » ubi similitudo nascentium prætereuntis similitudinem servat.

XXXV. Hæc autem omnia ita supra terram sunt, ut ipsi terræ radicibus cohæreant, et ei continentur, et rursum quodam modo separantur: propterea hujus naturæ significationem in ista narratione servatam arbitror; quia et eodem die facta sunt, quo terra apparuit: et tamen

iterum dixit Deus, « Ut terra germinaret; » et iterum dictum est, « Et sic factum est; » deinde secundum superiorem regulam, postquam dictum est: « Et sic factum est, » subjungitur ipsa executio, « Et dedit terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum; » et lignum fructiferum faciens fructum, cujus semen in se secundum suam similitudinem. » Et iterum dicit: « Vidit Deus quia bonum est. » Itaque et uno die ista junguntur; et iteratis Dei verbis distinguuntur ab invicem. Quod de terra et mari propterea puto non esse factum, quia magis harum rerum est discernenda natura, quæ cum orientur et occidant, seminis successione propagantur. An quia terra et mare simul fieri potuerint, non solum in rationibus creaturæ spiritualis, ubi simul omnia facta sunt, sed etiam in ipsa corporali motione; arbores vero et quæque stirpes nasci non possent, nisi terra, in qua germinarent, præcessisset; propterea et repetendum erat jussum Dei, ut et facta significarentur distantia, tamen non alio die faciendæ, propter quod radicibus terræ affiguntur et continentur? Sed quæri potest, cur istis Deus non imposuerit nomina: an prætermisum est, quia multitudo eorum non sinebat? Verum hæc quæstio melius postea considerabitur, cum animadvertemus alia, quæ non vocavit Deus, sicut vocavit lucem, et cælum, et terram, et mare: « Et factum est vespera, et factum est mane dies tertius. »

CAPUT XII.

Ependitur prima pars versiculi 14. Geneseos.

XXXVI. « *Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant super terram, et dividant inter diem et noctem, et sint in signis et temporibus, et in diebus, et annis, et sint in splendorem in firmamento cœli, ut luceant super terram.* » Quarto die luminaria facta sunt, de quibus dicitur, « *Et sint in diebus* ; » quid ergo volunt tres dies transacti sine luminariibus? aut cur ista erunt in diebus, si etiam sine istis dies esse potuerunt? An quia evidentius productio illa temporis et morarum intervallum motu istorum luminarium distingui ab hominibus potest? An ista dierum et noctium enumeratio ad distinctionem valet inter illam naturam, quæ facta non est, et eas quæ factæ sunt: ut « *mane* » nominaretur propter earum speciem factarum; « *vespera* » vero propter privationem? Quia quantum atinet ad illum, a quo facta sunt, speciosa atque formosa sunt: quantum autem in ipsis est, possunt deficere, quia de nihilo facta sunt; et in quantum non deficient, non est eorum materiæ, quæ ex nihilo est, sed ejus qui summe est, et illa facit esse in genere et ordine suo.

XXXVII. « *Et dixit Deus: Fiant in firmamento cœli luminaria ut luceant, utrum de fixis tantum dictum est sideribus, an etiam de vagis? Sed duo luminaria majus et minus inter vaga sidera numerantur: quomodo ergo in firmamento facta sunt omnia, cum singulos suos vel glo-*

hos vel circulos vaga singula quæque possideant? An quoniam in Scripturis et cœlos multos legitimos et cœlum, sicut in hoc loco cum dicitur firmamentum cœlum, intelligendum est omnem istam ætheream machinam dici quæ omnia sidera continet, sub qua puri et tranquillæ aëris serenitas viget, sub qua item iste aër turbulentus et procellosus agitur? « *Ut luceant super terram et divident inter diem et noctem.* » Nonne jam Deus diviserat inter lucem et tenebras, et vocaverat lucem diem, et tenebras vocaverat noctem? ex quo apparet eum inter diem et noctem divisisse: quid sibi nunc vult, quod dicitur de luminariibus, « *Et dividant inter diem et noctem?* » An ita nunc fit ista divisio per luminaria, ut hominibus nota sit etiam solis carnalibus oculis ad rerum istarum contemplationem utentibus; ita vero Deus eam fecit ante circuitum luminarium, ut videri nisi a paucis sano spiritu et serena ratione non possit? An inter alium diem et aliam noctem divisit Deus, id est, inter speciem quam imprimebat illi informitati, et informitatem quæ adhuc formanda restabat; alius vero est iste dies et alia nox, quorum volvente cœlo vicissitudo animadvertitur, quæ fieri non posset nisi solis ortu et occasu?

CAPUT XIII.

De altera parte versiculi 14, et de versiculis 15, 16, 17, 18 et 19 Geneseos. — Annus magnus, quem vulgo Platonis vocant.

VIII. « *Et sint in signis et temporibus, et in diebus et in annis.* » Videtur mihi hoc quod dixit, « *In signis,* » pla-

nam fecisse illud quod dixit, « Et in temporibus; » ne aliud acciperentur signa, et aliud tempora. Hæc enim nunc dixit tempora, quæ intervallorum distinctione æternitatem incommutabilem supra se manere significant, ut signum, id est, quasi vestigium æternitatis tempus appareat. Item cum adjungit, « Et in diebus et in annis, » ostendit quæ dixerit tempora, ut dies fiant conversione fixorum siderum; anni vero manifesti, cum sol signiferum circuitum peragat; obscuriores autem cum id unumquodque vagorum siderum in suis orbibus facit. Non enim dixit, et mensibus, quia fortasse mensis annus est lunæ; sicut duodecim lunæ anni, annus est ejus sideris quod *quælibet* Græci vocant, et triginta solis anni annus est ejus sideris quod *quælibet* dicitur. Et fortasse ita cum omnia sidera ad idem redierint, annus magnus peragitur, de quo multi multa dixerunt. An « in signis » dixit, quibus certum iter significatur navigandi: « in temporibus » autem, velut est vernum tempus, et æstas, et autumnus, et hyems; quia et ista circumactu siderum variantur, suasque vias atque ordinem servant: « in diebus, » autem « et in annis, » sicut expositum jam est accipiendum?

XXXIX. « Et sint in splendorem in firmamento cæli, » ut luceant super terram¹. » Supra jam dictum erat: « Fiant » luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram: » cur putamus esse repetitum? An quemadmodum dictum est de stirpibus, ut ferant semen, et sit in eis semen, secundum genus suum, et similitudinem: ita hic e contrario dictum est de luminariibus: « Fiant, et sint, » id est fiant et non gignant, sed ipsa sint. « Et sic factum est. » Ordo ille servatur.

L. « Et fecit Deus duo luminaria, luminare majus » initium diei, et luminare minus initium noctis, et stel-

¹ Gen. 1, 15.

» las². » Quid dicat initium diei, et initium noctis, mox apparebit. « Et stellas » vero, quod addidit, utrum pertineant ad initium noctis, an non, ambiguum est. Quidam autem volunt hic significari lunam plenam esse primitus factam, quod plena luna initio noctis assurgit, id est, mox post solis occasum. Sed illud absurdum est, ut non a prima, sed a sexta-decima vel quinta-decima numerandi sumamus exordium. Nec illud moveat, quod perfectum fieri debuerit luminare, quod factum est. Omni enim die perfecta est: sed ejus perfectio ab hominibus non videtur, nisi cum ex contraria parte soli opposita fuerit. Nam etiam cum illo constituta; quoniam sub illo est, videtur finiri: sed etiam tunc plena est; quia ex alia parte illustratur, nec videri potest ab iis qui subter sunt, id est, terram incolunt. Quod non paucis verbis, sed subtilibus dissertationibus et quarumdam figurarum visibilibus demonstratione doceri potest.

XLI. « Et posuit illa Deus in firmamento cæli, ut luceant super terram². » Quomodo dixit: « Fiant in firmamento; » et quomodo nunc dicit: « Fecit Deus luminaria, et posuit illa in firmamento; » quasi extra sint facta, et post ibi posita, cum jam dictum sit ut ibi fierent? An hinc etiam atque etiam significatur, non ita Deum fecisse ut homines solent, sed ita narratum ut hominibus potuit: scilicet ut apud homines aliud sit, fecit; aliud, posuit: apud Deum autem utrumque idem sit, qui faciendo ponit, et ponendo facit?

LII. « Et præsit diei ac nocti, et dividant inter diem » et noctem. » Dictum erat initium diei, et initium noctis, quod hic exponit, dicendo: « Præsit diei et nocti. » Ergo initium illud, principatum intelligere debemus, quia et in die nihil est inter illa quæ videntur sole

¹ Gen. 1, 16. — ² Ibid. 17.

excellentius, et in nocte nihil luna vel stellis. Unde etiam illa ambiguitas jam non moveat, et credamus stellas sic positas, ut ad initium noctis, id est, principatum pertineant. « Et vidit Deus quia bonum est. » Idem ordo servatur. Meminerimus sane quod etiam ista Deus non vocaverit, cum dici potuerit: Et vocavit Deus luminaria sidera: quia non omne luminare sidus est.

XLIII. « Et facta est vespera, et factum est mane dies » quartus¹. » Si dies istos consideres, quos ortus solis occasusque distinguit, non iste quartus, sed fortasse primus est dies: ut eo tempore putemus ortum esse solem, quo factus est, et donec cætera sidera fierent, occidisse. Sed qui intelligit et solem alibi esse, cum apud nos nox est, et noctem alibi esse, cum sol apud nos est, dierum istorum enumerationem sublimiter indagabit.

CAPUT XIV.

Explanatur versiculus 20 Geneseos.

XLIV. « Et dixit Deus: Ejiciant aquæ reptilia animarum vivarum, et volatilia volantia super terram sub » firmamento cæli, et sic factum est. » Ea quæ natantia sunt animalia, reptilia sunt appellata; quia pedibus non ambulat. An quia sunt alia, quæ sub aqua in terra repunt? An sunt pennata in aquis, sicut pisces qui squamas habent, vel alii qui non habent, sed tamen penis nituntur? Qui utrum inter volatilia hoc loco numerandi sint, dubitari potest. Nam et ipsa volatilia cur aquis tribuerit, non aëri, nonnulla quæstio est. Non enim has aves tantum hæc accipere possumus, quibus aquæ fa-

¹ Gen. 1, 19.

miliares sunt, quales mergi, et anates, et quæcumque hujusmodi. Nam si de his tantum dixisset, non præmitteret alio loco de aliis avibus dicere, inter quas nonnullæ usque adeo ab aquis remotæ sunt, ut ne bibant quidem. Nisi forte istum aërem terris contiguum, quoniam se humidum etiam serenissimis noctibus rore testatur, aquam vocavit, quia et in nubem cogitur. Nubes autem aqua est, quod omnes sentiunt, quibus contingit in montibus inter nubila, vel etiam in campis inter nebulas ambulare. In hoc quippe aëre volare aves dicuntur. Nam in illo sublimiore atque puriore, qui vere aër ab omnibus appellatus est, nequeunt: non enim earum pondus tenuitate sua sustinet. In illo autem, neque nubes concresecere asseruntur, neque aliquid procellosum existere: quippe ubi ventus adeo nullus est, ut in vertice Olympi montis, qui spatia hujus humidi aëris excedere dicitur, quædam litteræ in pulvere solere fieri perhibeantur, et post annum integræ atque illasæ inveniri ab iis, qui solemniter memoratum montem ascendebant.

XLV. Quapropter non absurde existimari potest firmamentum cæli in divinis Scripturis usque ad hæc spatia vocari, ut et ille aër tranquillissimus et sincerissimus ad firmamentum pertinere credatur. Hoc enim nomine firmamenti, ipsa tranquillitas et magna pars rerum¹ significari potest. Unde etiam illud dici pluvibus locis in Psalmis existimo: « Et veritas tua usque ad nubes². » Nihil est enim firmitus et serenius veritate. Nubes autem sub ista sincerissimi aëris regione concresecunt. Quamquam figurate dictum accipiat, ex his tamen rebus scriptum est, quæ habent ad hæc quandam similitudinem, ut corporea creatura constantior et purior, quæ a summitate cæli usque ad nubes est, veritatis figuram recte habere videatur, id

¹ Forte *pax*, vel *puritas*. — ² Psal. xxxv, 6, et lvi, 11.

est, usque ad aërem caliginosum et procellosum et humidum. Ergo volatilia volantia super terram sub firmamento cœli, convenienter sunt aquis attributa; quia non inconvenienter aër iste aqua nominatur. Hinc etiam intelligi datur de aëre nihil dictum esse, quomodo vel quando sit factus, quia iste aër nomine aquarum tenetur, ille autem nomine firmamenti, atque ita nullum elementum prætermisum est.

XLVI. Sed fortasse quis dicat: Si eo quod dictum est: « Congregetur aqua, » intelligimus aquam esse factam ex illa confusione materiae, hanc autem congregationem mare appellavit Deus, quomodo ibi possumus hunc aërem intelligere factum, quod mare non dicitur, etiamsi aqua dici potest? Quamobrem mihi videtur in eo quod dictum est: « Appareat arida, » non solum speciem terræ, sed etiam hujus aëris crassioris esse insinuatam. Per hunc enim terra illuminatur, ut perspicua nobis sit. In uno ergo verbo, quo dictum est, « Appareat, » intimata sunt omnia, sine quibus apparere non posset, id est, et species ejus, et nudatio ab aquis, et aëris superfusio, per quem in ea lumen a superiore mundi parte transmittitur. An potius in eo quod scriptum est: « Congregetur aqua, » species hujus aëris commendatur? quia cum iste aër condensatur, hanc aquam videtur efficere. Coactionem itaque in densitatem, congregationem aquæ fortasse appellavit, ut mare fieret: ut id quod non congregatum, id est, non spissatum superfertur, aqua sit, quæ aves volantes possit sustinere, utriusque nomini accommodata, ut vocari possit et aqua subtilior, et aër crassior. Sed quando queritur, cur sit iste factus, non dicitur. An forte verum est, quod quidam volunt, humidis exhalationibus maris et terræ has auras effici ita crassiores aëre illo superiore ac liquido, ut gestandis volatibus avium sint accommodatæ: ita porro te-

neriores iis aquis, quibus corpus abluitur, ut earum comparatione siccæ atque aëriæ sentiantur? Et quia de terra et mari jam dictum erat, quid opus erat dicere de exhalationibus earum, id est, aquis avium, cum illum aërem purissimum et tranquillissimum firmamento attributum intellexeris?

XLVII. Nam neque de fontibus et fluminibus dictum est, quomodo facta sint. Qui enim scrupulosius ista quærent et disserunt, æthereo superlapsus de mari dulcem invisibiliter dicunt extrahi vaporem, his videlicet ascensionibus, quas nullo modo sentire possumus: inde conglobari nubes; atque ita terram imbribus madefactam antris occultioribus instillare atque insudare tantum, quantum coactum et per diversos tramites lapsum erumpat in fontes sive parvos, sive gignendis fluminibus indoneos. Cujus rei documenta esse volunt, quod marinarum aquarum decoetarum vapor sinuato cooperculo exceptus, humorem dulcem gustantibus exhibet. Et omnibus fere manifestum est diminutos fontes inopiam sentire pluviarum? Attestatur et divina historia, cum Elias tempore ariditatis imbrem posceret: jussit enim cum ipse oraret ut puer suus ad mare attenderet; unde cum videret oriri perparvam nubeulam, pluviam regi sollicito adesse nuntiavit, qua mox etiam fugiens irrigatus est. Et David dicit: « Domine, » qui advocas aquam maris, et effundis eam super faciem terræ? » Quapropter mari nominato, de aliis aquis superflue diceret, sive istis roriferis, quæ tenuitate auras volatibus avibus præbent, sive fontium ac fluminum; si et illæ exhalationibus fiunt, et istæ reciprocis imbribus, quos terra sorbet, emanant.

¹ 3 Reg. xvii, 43. — ² Forte ex *Amos* v, 8, et ix, 6.

CAPUT XV.

De eodem versiculo 20 et de 21, 22, 23 et 24 Geneseos.

XLVIII. « *Et creant aquæ reptilia animarum vivarum.* » Cur additum est « *vivarum?* » An possunt esse animæ, nisi vivant? An istam manifestiorem vitam commendare voluit, quæ inest animalibus sentientibus, quoniam stirpes ea carent? « *Et volatilia volantia super terram sub firmamento cœli.* » Si volatilia non volant in illo purissimo aère, ubi nulla nubila oriuntur, hinc manifestum est ad firmamentum eum pertinere; quia sub firmamento cœli dictum est volatilia volare super terram. « *Et sic factum est.* » Ordo ille servatur. Ideoque subjungitur sicut in cæteris, excepta luce, quæ prior facta est.

XLIX. « *Et fecit Deus cetos magnos, et omnem animam animalium reptantium, quæ ejecerunt aquæ secundum genus eorum et omne volatile pennatum secundum genus suum¹.* » Meminerimus sane secundum suum genus, de iis creaturis dici, quæ seminali propagine reparantur: nam de herbis jam hoc, et de arboribus dictum est. « *Et omne volatile pennatum.* » Cur additum est « *pennatum?* » An potest esse volatile, quod pennas non habeat? Sed si potest, numquid hoc genus fecit Deus; quandoquidem non invenitur ubi sit factum? An omnino potest quidquam volare sine pennis? Nam et vespertiliones, et locustæ, et muscæ, et si quid hujusmodi est quod plumis careat, pennis non caret. Sed « *pennatum* » additum est, ne solas aves intelligeremus; quoniam pisces pennati sunt,

¹ Gen. 1, 21.

et super terram volant infra aquas: ideo non dictum est: aves, sed volatilia generaliter et « *volatile pennatum.* » Et « *vidit Deus quia bonum est.* » Et hic sicut in cæteris locis intelligendum.

L. « *Et benedixit ea dicens: Crescite, et multiplicamini, et replete aquas maris, et volatilia multiplicentur super terram¹.* » Benedictionem ad fecunditatem valere voluit, quæ in successione prolis apparet, ut ea benedictione, quia infirma et mortalia creata sunt, genus suum nascendo custodiant. Sed cum etiam stirpes nascendo teneant similitudinem prætereuntium, cur eas non benedixit? An quia sensu carent, qui rationi vicinus est? Non enim vacat fortasse, quod secunda persona utitur Deus in benedicendo, ut hæc animantia compellet quodam modo tanquam audientia dicendo: « *Crescite, et multiplicamini et implete aquas maris:* » nec tamen in eadem persona usque ad finem benedictionis venit; sequitur enim: « *Et volatilia multiplicentur super terram:* » non dixit, Multiplicamini super terram. Nisi forte hoc ipso significatur sensum animantium non adeo vicinum esse rationi, ut perfecte possit accipere compellantem, sicut quæ intelligunt, atque uti ratione possunt.

LI. « *Et factum est sic.* » Hic plane quisvis tardus jam vigilare debet, ut intelligat quales isti dies enumerentur. Cum enim certos seminum numeros Deus animantibus dederit, servantes miram certo ordine constantiam, ut certo dierum numero, pro suo quoque genere, et concepta utero gerant, et edita ova calefaciant; cujus naturæ institutio Dei sapientia conservatur, « *Quæ tendit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter²:* » quomodo uno die poterunt et concipere, et utero gravescere, et parta vaporare atque nutrire, et implere aquas maris, et

¹ Gen. 1, 22. — ² Sap. viii, 1.

multiplicari super terram? Ita enim subiungitur: « Et sic » factum est; » ante vesperæ adventum. Sed nimirum cum dicit: « Facta est vespera, » materiam informem commemorat: cum autem dicit: « Factum est mane; » speciem, quæ ipsa operatione impressa est materie: mane enim post operationem transactum diem concludit. Non tamen dixit Deus: Fiat vespera, vel fiat mane; commemoratio est enim rerum factarum brevissima, significatis per vesperam et mane materia et specie, quæ utique Deum fecisse jam dictum erat: cum ipsum defectum tamen, id est, cum de specie ad materiam et ad nihilum tenditur, si hoc noctis nomine recte insinuatum putamus, non dixerit factum, sed tamen ordinatum a Deo, cum ait superius: « Divisit Deus inter lucem et tenebras: » ut vesperæ vocabulo significetur informis materia, quæ quamvis ex nihilo facta est, est tamen et habet capacitatem specierum atque formarum. Accipi etiam potest tenebrarum nomine ipsum omnino nihilum, quod non fecit Deus, et unde fecit quæcumque facere pro sua ineffabili bonitate dignatus est, cum sit omnipotens, qui etiam de nihilo tanta fecit.

LII. « Et facta est vespera, et factum est mane dies » quintus¹. » Hic postquam dixit: « Et sic factum est, » non subdidit, sicuti solet, executionem, quasi iterum facta sint; jam enim superius dictum erat. Nec ea benedictione, quæ ad gignendam prolem pertinet, aliqua nova natura fabricabatur, sed quæ facta erant per successionem conservantur. Et ideo nec illud dictum est: « Et vidit Deus quia » bonum est: » jam enim res ipsa placuerat, quæ tantum servanda erat in foetibus. Nihil hic itaque repetitum est, nisi quod ait: « Et factum est sic. » Statimque subjectum de vespera et mane: quibus nominatis, transacta opera de informi materia et specie, quæ imponitur, significari dic-

¹ Gen. 1, 2^a.

tum est. Nisi forte aliquid melius atque sublimius occurrit querentibus.

LIII. « Et dixit Deus: Ejiciat terra animam vivam secundum suum genus, quadrupedum, et serpentium, et » bestiarum terræ secundum genus, et pecora secundum » genus: et factum est sic¹. » Cum dictum fuerit: « Animam, » cur additum sit « vivam: » et quid sit « secundum genus » et de solita conclusione qua dicitur. « Et » factum est sic, » sicut superius tractatum est, consideranda et accipienda sunt. Cum autem in latina lingua nomine bestiarum omne irrationale animal generaliter significetur; hic tamen distinguendæ sunt species, ut quadrupedes accipiamus omnia jumenta; serpentes, omnia reptantia; bestias vel feras, omnia quadrupedia indomita; pecora vero, quadrupedia quæ non operando adjuvant, sed dant aliquem fructum pascentibus.

CAPUT XVI.

Tractantur versiculi 25 et 26 Geneseos. — Imago quid. — Similitudo proprie. — Pulchritudo unde. — Universitas. — Mens.

LIV. « Et fecit Deus bestias terræ secundum genus: » et pecora secundum genus, et omnia serpentina terræ » secundum genus. » Hæc iteratio quod dictum est, « Et » fecit Deus, » cum jam dictum esset, « Et factum est » sic, » secundum superiorem regulam consideretur. Sane hic pecorum nomine omnia puto significata esse quadru-

¹ Gen. 1, 24.

pedia, quæ sub cura hominum vivunt. « Et vidit Deus » quia bonum est; » solite accipiendum.

LIV. « Et dixit Deus : Faciamus hominem ad imaginem » et similitudinem nostram. » Et hic animadvertenda quædam et conjunctio, et discretio animantium. Nam eodem die factum hominem dicit, quo bestias. Sunt enim simul omnia terrena animantia; et tamen propter excellentiam rationis, secundum quam ad imaginem Dei et similitudinem efficitur homo, separatim de illo dicitur, postquam de cæteris terrenis animantibus solite conclusum est, dicendo : « Et vidit Deus quia bonum est. »

LVI. Considerandum etiam illud, quod in cæteris non dixit Deus, « Faciamus; » ut hoc quoque modo voluerit Spiritus sanctus humanæ naturæ insinuare præstantiam. Cui autem nunc dictum est, « Faciamus, » nisi cui dicebatur in cæteris, « Fiat? Omnia enim per ipsum facta sunt, » et sine ipso factum est nihil¹. » Sed quid putamus aliter dictum esse, « Fiat, » nisi ut ipse faceret jussu Patris; et aliter, « Faciamus, » nisi ut ambo pariter facerent? An omnia quæ facit Pater, per Filium facit, et ideo nunc « Faciamus » dictum est, ut ipsi homini, propter quem Scriptura ipsa facta est, ita in se ipso demonstraretur, ea quæ Filius dicente Patre facit, etiam ipsum Patrem facere: ut quod in cæteris dicebatur, « Fiat et factum est, » hic exponatur, non separatim fuisse dictionem, et separatim affectionem, sed utrumque simul, cum hic dicitur, « Faciamus. »

LVII. « Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem » et similitudinem nostram. » Omnis imago similis est ei, cujus imago est; nec tamen omne quod simile est alicui, etiam imago est ejus: sicut in speculo et pictura, quia imagines sunt, etiam similes sunt; tamen si alter ex altero

¹ Joan. i, 3.

natus non est, nullus eorum imago alterius dici potest. Imago enim tunc est, cum de aliquo exprimitur. Cur ergo cum dictum esset, « Ad imaginem; » additum est, « Et » similitudinem: » quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo « Ad imaginem » dicere. An aliud est simile, aliud similitudo; sicut aliud est castus, aliud castitas; aliud fortis, aliud fortitudo: ut quemadmodum quæcumque sunt fortia, fortitudine sunt fortia, et quæcumque sunt casta, castitate sunt casta; ita quæcumque sunt similia, similitudinesint similia? Non autem imago nostra satis proprie dicitur similitudo nostra esse, cum tamen proprie dicatur similis nobis esse: ut ibi sit ea similitudo, qua similia sunt quæcumque similia, ubi est et castitas, qua casta sunt, quæcumque sunt casta. Castitas autem nullius participatione casta est, sed ejus participatione sunt casta, quæcumque casta sunt. Quæ utique in Deo est, ubi est etiam illa sapientia, quæ non participando sapiens est, sed cujus participatione sapiens est anima quæcumque sapiens est. Quapropter etiam similitudo Dei, per quam facta sunt omnia, proprie dicitur similitudo; quia non participatione alicujus similitudinis similis est, sed ipsa est prima similitudo, cujus participatione similia sunt, quæcumque per illam fecit Deus.

LVIII. Expositio ergo fortasse est, quod additum est: » Ad similitudinem, » cum jam dictum esset, « Ad imaginem; » ut ostenderetur eam, quæ imago dicta est, non ita similem esse Deo, quasi alicujus similitudinis participantem, sed hanc ipsam esse similitudinem, cujus participantem omnia, quæ dicuntur esse similia. Sicut ipsa est et castitas, cujus participatione castæ sunt animæ; et sapientia cujus participatione sapientes sunt animæ; et pulchritudo cujus participatione pulchra sunt, quæcumque pulchra sunt. Si enim tantum similitudinem diceret, non significaret ab ipso esse genitam: si autem tantummodo

imaginem diceret, significaret ab ipso quidem genitam, sed non significaret ita similem, ut non tantum similis, sed ipsa similitudo esset. Ut autem nihil castius ipsa castitate, et nihil sapientius ipsa sapientia, et nihil pulchrius ipsa pulchritudine: ita nihil similis ipsa similitudine dici, aut cogitari, aut esse omnino potest. Unde intelligitur ita Patri esse similem similitudinem suam, ut ejus naturam plenissime perfectissimeque impleat.

LIX. Quantum autem ad speciem rebus imponendam valeat Dei similitudo, per quam facta sunt omnia, quantum humanas cogitationes altissime superet, licet tamen utcumque arbitrari; si consideremus omnem naturam, sive quæ sentientibus, sive quæ ratiocinantibus occurrit, similibus inter se partibus servare unitatis effigiem. Nam ex sapientia Dei sapientes vocantur animæ rationales, et ulterius hoc nomen non porrigitur: nam neque ulla pecora, et multo minus arbores, aut ignem, vel aërem, vel aquam, vel terram sapientem possumus dicere, quanquam per ipsam Dei sapientiam sint etiam omnia hæc in quantum sunt. At vero similes inter se et lapides dicimus, et animalia, et homines, et Angelos. Jam vero in singulis rebus, et terram, eo quod similes inter se habeat partes suas, fieri ut terra sit; et aquam qualibet quoque parte similem esse cæteris partibus, nec aliter aquam esse potuisse; et quantumlibet aëris, si cætero esset dissimile, nullo pacto aërem, esse potuisse; et ignis luscisve particulam, eo quod non sit dissimilis reliquis partibus, fieri, ut sit quod est; ita de unoquoque lapidum vel arborum vel corpore ejuslibet animantis discerni et intelligi potest, quod non solum cum aliis sui generis rebus, sed in se ipsis singulis non essent, nisi partes inter se similes haberent. Et tanto est pulchrius corpus, quanto similioribus inter se partibus suis constat. Jam porro animarum, non solum aliarum cum

aliis amicitia similibus moribus confit, sed etiam in unaquaque anima similes actiones atque virtutes, sine quibus constantia esse non potest, beatam vitam indicant. Similia vero omnia hæc, non autem ipsam similitudinem possumus dicere. Quapropter si rebus inter se similibus universitas constat, ut singule sint quidquid sunt et omnes ipsam universitatem compleant, quam Deus et condidit, et gubernat; per similitudinem ejus profecto, qui condidit omnia, supereminentem atque incommutabilem et incontaminabilem talia facta sunt, ut similibus inter se partibus pulchra sint, ad ipsam tamen similitudinem omnia non facta sint, sed sola substantia rationalis: quare omnia per ipsam, sed ad ipsam non nisi anima.

LX. Rationalis itaque substantia et per ipsam facta est, et ad ipsam: non enim est ulla natura interposita. Quandoquidem mens humana, (quod non sentit, nisi cum purissima et beatissima est,) nulli coheret nisi ipsi veritati, quæ similitudo et imago Patris et sapientia dicitur. Recte igitur secundum hoc quod interius et principale hominis est, id est, secundum mentem accipitur: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.» Ex illo enim quod in homine principatum tenet, quod cum disjungit a belluis, totus est homo æstimandus. Cætera in eo quanquam in suo genere pulchra sint, tamen cum pecoribus communia sunt, ac per hoc in homine parvipendenda. Nisi forte quod ad intuendum cælum figura humani corporis erecta est, valet aliquid etiam ut corpus ipsum ad similitudinem Dei factum credatur; ut quemadmodum a Patre illa similitudo non avertitur, ita corpus humanum a cælo non sit aversum, sicut aliorum corpora animalium aversa sunt, quia prona in alvum prosternuntur. Sed tamen hoc non omni modo accipiendum est: nam corpus nostrum a cælo plurimum differt; in illa vero similitudine, quæ Filius est,

non potest quidquam esse dissimile illi cui similis est. Quoniam similia quaecumque alia sunt, inter se etiam dissimilia ex aliqua parte sunt: ipsa vero similitudo non est aliqua ex parte dissimilis. Pater tamen Pater est: nec Filius aliud est quam Filius: quia et cum dicitur similitudo Patris, quanquam ostendat nullam intervenire dissimilitudinem, non tamen solus est Pater, si habet similitudinem.

LXI. « Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. » Satis quidem quae superius dicta sunt, secundum id exponunt haec verba Scripturae, in quibus legimus dixisse Deum: « Faciamus » hominem ad imaginem et similitudinem nostram, » ut similitudo Dei, ad quam factus est homo, ipsum Dei Verbum, hoc est, unigenitus Filius, accipi possit: non utique ut ipse sit eadem imago et similitudo aequalis Patri. Est tamen et homo imago Dei, sicut apertissime ostendit Apostolus dicens: « Vir quidem non debet velare caput, cum » sit imago et gloria Dei². » Sed imago ad imaginem Dei facta non est aequalis et coaeterna illi cujus imago est, nec esset, etiamsi nunquam omnino peccasset. Ille autem sensus est potius in his divinis verbis eligendus, ut ideo non dictum intelligamus singulariter, sed pluraliter, « Faciamus » hominem ad imaginem et similitudinem nostram; » quia non ad solius Patris, aut solius Filii, aut solius Spiritus sancti, sed ad ipsius Trinitatis imaginem factus est homo. Quae Trinitas ita est Trinitas, ut unus Deus sit: ita est unus Deus, ut Trinitas sit. Non enim ait Filio loquens: Faciamus hominem ad imaginem tuam, aut ad imaginem meam; sed pluraliter ait: « Ad imaginem et similitudinem nostram: » a qua pluralitate Spiritum sanctum separare quis audeat? Quae pluralitas, quoniam non tres

¹ Reliquum adiecit Augustinus multis post annis, cum Retractionem libros ederet, ex 1. Retract. c. 18. == 2. 1. Cor. xi, 7.

Dii, sed unus est Deus, ideo intelligendum est postea Scripturam singulariter intulisse, atque dixisse: « Et » fecit Deus hominem ad imaginem Dei¹; » ut non sic accipiatur, tanquam Deus Pater ad imaginem Dei, hoc est Filii sui: alioquin quomodo verum est, quod dictum est, « Ad imaginem nostram, » si ad Filii solius imaginem factus est homo? Ac per hoc quia verum est quod ait Deus: « Ad imaginem nostram; » ita dictum est: « Fecit Deus hominem ad imaginem Dei, » tanquam diceretur, ad imaginem suam, quod est ipsa Trinitas.

LXII. Nonnulli autem putant ideo non repetitam similitudinem, neque dictum: Et fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem Dei, quia tunc tantummodo ad imaginem factus est; similitudo autem illi postea servabatur in resurrectione mortuorum: quasi possit esse imago aliqua, in qua similitudo non sit. Si enim omnino similis non est, procul dubio nec imago est. Verumtamen ut non sola ratione id agere videamur, et auctoritas Iacobi apostoli adhibenda est, qui cum de lingua hominis loqueretur, ait: « In ipsa benedicimus Deum, et in ipsa » maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti » sunt². »

¹ Gen. 1, 27. — ² Jac. 11, 9.